

Л. М. ЯРЕМЕНКО

ДОКУМЕНТИ ЦДАВО УКРАЇНИ ПРО ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ УКРАЇНИ УСТАНОВАМИ ВУАН (1919-1930)

Новаторські ідеї В. І. Вернадського про першочерговість розвитку природознавчих наук і необхідність створення в Українській академії наук нового відділу - прикладного природознавства - з установами, що досліджували б природні ресурси і продуктивні сили, були підтримані багатьма видатними вченими при організації майбутньої Академії¹ та закріплені в Статуті УАН від 14 листопада 1918 р.²

Уже в лютому 1919 р. у складі Фізично-математичного відділу УАН було організовано Комісію для виучування природних багатств України під головуванням академіка В. І. Вернадського. Її головні завдання полягали у вивченні природних багатств і розробленні найраціональніших шляхів їх використання, а також об'єднанні з цією метою під егідою Академії всіх наукових і технічних сил України. Комісія проіснувала до 1924 р. Започатковані неї заходи здійснювалися, хоч і розрізнено, й іншими установами Фізично-математичного відділу, який переслідував мету "досліджувати, вивчати місцеву природу, добуваючи з неї все те, що корисно для людини"³. Подальше вивчення природних ресурсів і продуктивних сил України проводилося в 1926-1930 рр. Комісією для виучування продукційних сил України (УКОПС) під головуванням акад. Л. М. Яснопольського⁴.

Джерельну базу з історії діяльності цих інституцій складають фонди Інституту рукопису та Інституту архівознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, відомчих архівів Президії НАН України, Ради по вивченню продуктивних сил України НАН України, Інституту економіки НАН України та Центрального державного архіву вищих органів влади і управління України.

Основний масив документів ЦДАВО України з досліджуваного питання зосереджено у фондах Міністерства народної освіти УРСР (ф.166) та Державної планової комісії при Раді Народних Комісарів УРСР (ф. 337). Окремі документи цієї тематики відклалися у ф. 1 - ВУЦВК, ф. 27 - Міністерство сільського господарства УРСР, особовому фонді економіста Є. Д. Сташевського (ф. 4711). До джерел, що відображають діяльність комісій, слід віднести листування Комісії для виучування природних багатств України (ф. 166, оп. 1, спр. 282), звіти про роботу в 1920 р. гідрологічної секції Комісії та її гідротехнічної, гідрологічної і меліораційної підсекцій (ф. 166, оп. 4, спр. 244), перспективний план науково-дослідних робіт по вивченню продуктивних сил України УКОПС на 1928-1932 рр. (ф. 337, оп. 1, спр. 5616), матеріали УКОПС по дослідженню і розробленню "Проблем Правобережжя" (ф. 337, оп. 1, спр. 8049), наукові праці з питань вивчення природних багатств та продуктивних сил України (ф. 166, оп. 2, спр. 451, 1212; ф. 337, оп. 1, спр. 4106, 6739, оп. 3, спр. 5935; ф. 4711, оп. 1, спр. 1-25, 30).

Інформацію про створення, діяльність, особовий склад, фінансування комісій ВУАН у справі дослідження продуктивних сил України доповнюють протоколи спільних зібрань, засідань Президії Академії та її Фізично-математичного відділу (ф. 166, оп. 1, спр. 149, 272; оп. 9, спр. 358, 363); плани й звіти, структура, кошториси, штатні розписи та списки співробітників ВУАН (ф. 166, оп. 2, спр. 451, 1831-1832; оп. 4, спр. 244; оп. 5, спр. 3745); списки особового складу науково-дослідних установ України (ф. 166, оп. 5, спр. 745, оп. 7,

спр. 569; ф. 27, оп. 1, спр. 12); матеріали про підготовку й проведення всесоюзних та всеукраїнських наукових з'їздів, нарад, конференцій з вивчення продуктивних сил (ф. 166, оп. 4, спр. 238, 249-260; оп. 6, спр. 9084, 9087; ф. 337, оп. 1, спр. 2147) та про роботу Бюро по вивченню продукційних сил при Укрдержплані (ф. 1, оп. 4, спр. 1063; ф. 337, оп. 1, спр. 6735).

Багаті на інформацію про започаткування досліджень продуктивних сил в Українській академії наук, історію створення, діяльність та фінансування Комісії для виучування природних багатств України протоколи спільних зібрань та засідань Фізично-математичного (II) відділу УАН, що відклалися у ф. 166. На початок 1919 р. у складі відділу вже функціонувала Комісія по вивченню донецького вугілля під керівництвом проф. В. І. Луцицького. На його засіданні 17 лютого 1919 р. було повідомлено про рішення продовжити розпочату роботу з вивчення вугілля окремою секцією при Комісії для вивчення природних скарбів України, що організовується, з метою надання їй постійного і більш стійкого характеру. Було ухвалено рішення розпочати розробку положення про Комісію для вивчення природних багатств України. На 25 лютого 1919 р. було призначене перше засідання (оп. 1, спр. 272, арк. 52-53). 3 березня 1919 р. Фізично-математичний відділ остаточно ухвалив створення у своїй структурі Комісії для виучування природних багатств України. Її головою був обраний акад. В. І. Вернадський. Спільне зібрання Української академії наук 8 березня 1919 р. затвердило рішення про створення Комісії та її склад⁵. З метою організації роботи Комісії з бюджету відділу було виділено 20 тис. крб., а в квітні до них були долучені залишки сум, асигнованих раніше Комісії з вивчення донецького вугілля, а також було вирішено в разі залишку коштів по відділу додатково виділити їм 30 тис. крб. (оп. 1, спр. 272, арк. 58 зв., 63 зв.).

Оформлення структури Комісії тривало протягом усього 1919 р. У спр. 272 (оп. 1) відклалася інформація про приєднання до неї у травні 1919 р. Відділу гідрогеології і гідрології (з відповідними секціями) колишнього Міністерства земельних справ (разом із приміщенням, матеріальним устаткуванням і штатами) (арк. 65). Згодом цей відділ було перетворено на Гідрологічну секцію, яка виявилася найбільш дійовою і життєздатною в Комісії. В 1926 р. на її основі, а також Науково-дослідної кафедри гідрології НКО УСРР було створено Науково-дослідний інститут водного господарства України, директором якого став проф. Є. В. Оппоков⁶. У цій же справі (арк. 68 зв., 70 зв.) знаходимо відомості про склад хімічно-технічної секції Комісії, головою якої було обрано акад. В. О. Кістяківського, організацію при цій секції та фінансування "Комітета о реактивах"; про заснування секції прикладної фізики (арк. 74 зв.), про узгодження роботи Комісії з діяльністю інших установ України, що досліджують продуктивні сили (арк. 81 зв.).

Складна соціально-політична та економічна ситуація в Україні 1920 р. відбилась і на діяльності УАН. Значна частина співробітників Академії виїхала з Києва, діяльність багатьох академічних установ завмерла. У протоколах спільних зібрань від 5 та 26 січня, 2 лютого 1920 р., що зберігаються у спр. 149 (оп. 1), зосереджена інформація про намагання УАН встановити реальний склад Комісії для виучування природних багатств України, її життєспроможність, необхідне фінансування і подальшу роботу (арк. 8-8 зв., 10 зв., 12-12 зв.). Протягом 1920 р. в Академії не було опубліковано жодної праці, ґрунтовна розвідка члена Комісії проф. Є. В. Оппокова на край злободенну тему - про біле та буре вугілля України - не тільки лишилася не видрукованою, а навіть її набір, зроблений у 1919 р., було розібрано⁷. Через скрутне матеріальне становище Академії звіт про її діяльність у 1920 р. так і не опублікували, та й підготовлене воно було не в повному обсязі - лише звіт установ при Спільному зібранні та установ Історично-філологічного відділу. З цієї причини дізнатися про долю та діяльність Комісії для виучування природних багатств України в 1920 р. ми можемо тільки з документів надзвичайної ревізійної комісії ВУАН,

що відклалися у спр. 244 (оп. 4, арк. 77-174). Комісія була створена на початку 1921 р. для з'ясування кількості дійсно існуючих в Києві академічних установ та їх особового складу, виконання ними наукових досліджень. Головою комісії був акад. Г. В. Пфейффер, секретарем - С. М. Іваницький (арк. 94). Серед документів комісії - звіти установ УАН та їх наукових співробітників про діяльність в 1920 р., довідка комісії про стан видавничої справи, акти й висновки про доцільність подальшого функціонування кожної установи, в т. ч. окремо по Комісії, її гідрологічній секції та гідротехнічній, гідрологічній і меліораційній підсекціях (арк. 83-84, 93 зв., 118-120).

Станом на 1919 р. Комісія була найструктурованішою і найчисельнішою серед установ Академії. До її складу входили 7 секцій, яким підпорядковувались 7 комітетів, 6 підсекцій та 4 відділи. Чисельний склад Комісії становив 47 постійних членів та 153 співробітники секцій⁸. До 1921 р. фактично залишилася і працювала лише гідрологічна секція (та й вона не в повному складі, лише з підсекціями: гідротехнічною, гідрологічною та меліораційною). До штату Комісії входили: голова - акад. П. А. Тутковський (від початку 1920 р., часу від'їзду з Києва В. І. Вернадського), секретар - В. В. Різниченко, а також діловод і кур'єр (арк. 83).

Головою гідрологічної секції був проф. М. І. Максимович. Секція досліджувала організацію всього водного господарства України з метою меліорації земель, допомоги сільському господарству, використання водних артерій у транспортних цілях та, як дешевої водної енергії - "білого вугілля". У 1920 р. відбулися 3 її загальні зібрання (арк. 83 зв. - 84). У цей складний час проф. М. І. Максимович на основі зібраних секцією матеріалів опублікував у виданні Київського губстатбюро дві свої праці⁹. Загалом протягом п'яти років діяльності гідрологічної секції (1919-1923) відбулося 38 її засідань та загальних зборів. З 1923 р. засідання проводилися спільно з науково-дослідною кафедрою гідрології та секцією меліорації Сільськогосподарського наукового комітету України¹⁰.

Гідротехнічна підсекція в 1920 р. провела 4 засідання, на яких було заслухано наукові доповіді О. П. Артем'євського, М. М. Сорокіна, Е. Ф. Гершельмана, І. А. Кириєнка. Керівник підсекції О. П. Артем'євський підготував цього року до друку статті: "До питання про повінь теперішнього року", та "Графоаналітичний метод виучування стійкого стану річища", а також продовжив роботу над темами "Принципи перерозподілу швидкостей в водотечі та його прикладення в річній гидротехніці", "До питання про повінь на р. Дніпро при м. Києві по матеріалах за час з 1881 по 1920 рік", "До питання про випаровування з великих водних поверхнів", "Нарис гидрометричних робіт на водних шляхах України" (арк. 118-118 зв.).

Гідрологічна підсекція під керівництвом С. К. Комарницького продовжила роботу з питань оброблення сировинних матеріалів. Найзначущішу наукову роботу в підсекції проводив С. О. Писарев, який, зокрема, виголосив у Науково-технічній раді Раднаргоспу доповідь "Про обвалування Дніпрових пойм з використанням водної енергії", підготував програму обстеження рік на поймах з меліораційною метою, опис рік Київщини та міркування щодо можливостей використовувати силу спада води в зв'язку з меліорацією їхніх пойм, статті про висотні відмітки в районі м. Києва, про водне господарство, гідрологічні дослідження в Україні та ін. (арк. 120).

У цій же справі відклалися висновки ревізійної комісії щодо необхідності відновлення та створення належних умов для подальшої роботи Комісії: "питання про відновлення діяльності Комісії по виучуванню природних багатств України, про оживлення її роботи має бути поставлено в перший ряд завдань, що стоять перед II-м Відділом, який мав би отоді вжити всіх заходів для переведення цього в життя й зробити доклад Спільному

зібранню про всі перешкоди, що стали б до здійснення цього завдання" (арк. 83 зв.), які були враховані Академією при складанні кошторису на друге півріччя 1921 р.

Важлива інформація про структурну побудову Комісії, її кошторис та особовий склад у 1921-1923 рр. зосередженої в справі 451 (оп. 2). Кошторисом ВУАН на наукову діяльність та штат Комісії для виучування природних багатств України на II півріччя 1921 р. передбачалася досить значна сума - 79 692 000 крб., найбільша серед установ II відділу. Планувалася оплата 30 штатних посад Комісії: голови та ученого секретаря, керівників гідрологічної секції та трьох її підсекцій, 6 старших наукових співробітників та 18 науково-допоміжних працівників (арк. 103 зв., 121 зв.). У цій же справі представлено діючу структуру, штатний розпис та розгорнутий список співробітників Комісії (18 осіб), в якому вказувалися рік народження, освіта, спеціальність, загальний стаж та стаж роботи в Академії, кількість наукових праць (арк. 110 зв., 159 зв. - 160 зв., 363-363 зв., 616 зв.). Але за відсутності фінансування ВУАН у 1922-1923 рр. у штаті Комісії залишилася лише посада вченого секретаря, яку обіймав В. В. Різниченко, а голова Комісії акад. П. А. Тутковський входив до штату II відділу як його голова (арк. 271 зв., 313 зв., 408 зв., 455 зв., 508 зв., 575). Клопотання керівництва II відділу ВУАН, направлене до Народного комісаріату освіти про виділення додаткових асигнувань залежно поновлення штатів, придбання обладнання, друкування наукових праць вкрай необхідних установ відділу, у тому числі Комісії для виучування природних багатств України, не дало бажаних наслідків (арк. 482-483 зв.). План діяльності II відділу ВУАН на 1924 р., в якому представлено і список його установ, але без Комісії для виучування природних багатств України, фактично зафіксував припинення її діяльності (оп. 4, спр. 244, арк. 325-328).

Після проведення восени 1923 р. у Москві Всеросійської конференції з вивчення природних продуктивних сил, що пізніше почала вважатися I всесоюзним з'їздом з вивчення продуктивних сил, передбачалося організувати подібні територіальні з'їзди по республіках СРСР. У січні 1924 р. у Харкові при Науковому комітеті Наркомпросу було створено міжвідомчий Організаційний комітет з скликання Всеукраїнського з'їзду (оп. 2, спр. 450, арк. 165а, 165в). Уже перші кроки роботи Оргкомітету спонукали до розширення та поглиблення завдань з'їзду в порівнянні з Московською конференцією, яка переслідувала завдання вивчення виключно природних продуктивних сил. Всеукраїнський з'їзд намагався поширити коло своїх інтересів на вивчення як природних ресурсів, так і техніки і людини як факторів громадського виробництва. Велике значення надавалося питанню про науку як одну з найбільш могутніх та багатообіцяючих продуктивних сил. Розроблення цього питання взяла на себе Академія наук. 24 квітня 1924 р. робоче бюро Оргкомітету по скликанню з'їзду постановило створити філіальні відділення у Києві, Катеринославі та Одесі і звернулося до ВУАН із пропозицією обрати голову Київської філії зі свого складу та взяти на себе ініціативу її створення. Спільне зібрання ВУАН 19 травня 1924 р. обрало на голову Київської філії акад. М. В. Птуху¹¹. До складу оргкомітету філії увійшли: акад. Б. І. Срезневський як представник України у Всесоюзному бюро з'їздів, акад. В. Г. Шапошников - керівник підготовчих робіт по групі техніки, акад. К. Г. Воблій, акад. А. М. Лобода - керівник Комісії краєзнавства ВУАН, та голова Геолкому України проф. В. І. Лучицький - керівник природничо-наукової групи (спр. 450, арк. 165а зв.). I Всеукраїнський з'їзд по вивченню продуктивних сил і народного господарства України відбувся 28 грудня 1924 р. - 5 січня 1925 р. У організації й проведенні співробітники ВУАН взяли найактивнішу участь. Це був перший науковий з'їзд на Україні, який суттєво вплинув на розвиток науки й культури, піднесення її продуктивних сил. На з'їзді виступили: Неодмінний секретар ВУАН акад. А. Ю. Кримський з доповіддю "Про діяльність Академії", та акад. К. Г. Воблій - "Про виробничі сили України". У ході роботи секцій доповіді виголосили акад. П. А. Тутковський - "Про мінеральні угноіння на Україні", акад. Б. І. Срезневський - "Комплексний метод вивчення посухи", акад. Є. П.

Вотчал - "Прижиттєве використання лісу" (ф. 166, оп. 2, спр. 450; оп. 4, спр. 250-260; ф. 337, оп. 1, спр. 2147).

Після проведення з'їзду на порядок денний постало питання підготовки наукових та виробничих кіл України до наступного, II Всесоюзного з'їзду. 6 грудня 1926 р. ВУАН створила при II відділі спеціальну тимчасову Комісію в справі підготовки з'їзду продукційних сил СРСР під головуванням акад. Л. М. Яснопольського. У травні 1927 р. було прийнято рішення про перетворення тимчасової Комісії на постійну Комісію для вивчення продукційних сил України (УКОПС) із значно ширшими завданнями - вирішення проблем організаційного, синтетичного та інформаційного характеру в царині вивчення продуктивних сил України, народногосподарська оцінка зазначених сил з боку так званої проблеми сировини, узгодження дослідної роботи з проблемами реконструкції народного господарства й проведення самостійної дослідної роботи у секціях за спеціальними завданнями. Восени 1927 р. Комісія була підпорядкована Раді ВУАН¹².

У фондах 166 та 337 архіву зосереджено документи про проведення УКОПС спеціальної наради з питань вивчення сільськогосподарської сировини промислового значення з економічного та науково-дослідного боку. Це зокрема, доповідь професора Є. Д. Сташевського на засіданні Оргбюро Всеукраїнських конференцій по вивченню продукційних сил при Укрдержплані 28 січня 1928 р. з обґрунтуванням актуальності, доцільності й завдань цієї наради (ф. 166, оп. 6, спр. 9087, арк. 319; ф. 337, оп. 1, спр. 6735, арк. 122-122 зв.), кошторис, та програма проведення наради, представлені УКОПС до Укрдержплану (ф. 166, оп. 6, спр. 9087, арк. 320-323). Цю, так звану "сировинну", нараду УКОПС провела спільно із Всеукраїнською сировинною нарадою НКТоргу в Києві 14-15 березня 1928 р., що стало початком об'єднання представників науки та практичної діяльності з метою спільного розроблення питань забезпечення сировиною української промисловості¹³.

Інформаційно важливим джерелом до вивчення напрямків науково-дослідної роботи УКОПС є перспективний план її робіт на 1928-1932 рр. (ф. 337, оп. 1, спр. 5616). У ньому накреслено напрямки досліджень по дев'яти існуючих на той час секціях Комісії: лікарських рослин, хмільовій, лісовій, картопляній, тютюн-махорка, олійних та текстильних культур, скотарства, каоліновій, торфовій. Подаються також кошториси витрат на ці роботи по секціях і загалом по Комісії (арк. 315-321). Окремо подано плани та кошториси наукових установ, що працювали в тісному контакті з УКОПС над дослідженням з питань радіоактивності, рибного господарства, хутряних тварин, ґрунтів, геоботанічних обслідувань України (арк. 321-324). У цій же справі відклався "Орієнтовний зведений план науково-дослідних робіт в галузі вивчення продуктивних сил України на 5-річчя 1928/1929-1932/1933 рр.", підготовлений Укрнаукою, який відображає головні напрямки досліджень УКОПС на п'ятирічку, затверджені державними органами, та коштів, що виділялися з цією метою із держбюджету. Згідно з планом досить значні асигнування передбачалися для УКОПС на проведення геологічних досліджень мінеральної сировини, радіологічних та геомагнітних досліджень, робіт з картографії ґрунтознавства, лісознавства, ботанічних досліджень, вирішення проблем раціоналізації електробудівництва (арк. 224-233).

У 1929 р. ВУАН прийняло ряд постанов, що суттєво вплинули на статус та подальшу діяльність УКОПС. 5 лютого 1929 р. Президія ВУАН вперше заслухала й одногосно схвалила доповідь Комісії про діяльність в 1928 - I кварталі 1929 р. та перспективи її подальшої роботи (ф. 166, оп. 9, спр. 358, арк. 131). На засіданні 25 вересня 1929 р. Президія порушила питання про організацію та керування установами, що перебувають при Раді ВУАН, у т. ч. й УКОПС (ф. 166, оп. 9, спр. 363, арк. 126). 12 листопада 1929 р.

було прийняте рішення про розподіл цих установ між відділами ВУАН, та підпорядкування УКОПС Соціально-економічному відділу з рекомендацією зберегти економічний нахил у роботі (ф. 166, оп. 9, спр. 358, арк. 47, 73). За результатами конкурсної комісії ВУАН 16 листопада 1929 р. Президія обрала на штатну посаду керівничого Комісії для виучування продукційних сил України професора А. І. Ярошевича (ф. 166, оп. 9, спр. 358, арк. 45).

У ф. 337 (оп. 1, спр. 8049) відклалися матеріали про намічені УКОПС дослідження щодо розв'язання "Проблеми Правобережжя". Серед них: протокол розширеної наради УКОПС та Комісії ВУАН для виучування народного господарства України від 8-9 грудня 1929 р. за участю представників Укрдержплану, окрпланів, науково-дослідних інститутів та державно-господарських установ, а також тексти зроблених на ній доповідей - членів УКОПС проф. А. І. Ярошевича "Правобережжя, як окреме географічне та економічне середовище", проф. Є. Д. Сташевського "Нарис шляхів розгортання народного господарства на Правобережжі", проф. О. К. Филиповського "Основні моменти перспектив розвитку сільського господарства на Правобережжі", проф. Г. О. Кривченка "Проблема Києва й міста взагалі на Правобережжі" (арк. 8-20); лист та доповідна записка до Укрдержплану з приводу проведення УКОПС наукових робіт з цієї проблеми (арк. 1-1 зв., 9), програма робіт з розроблення "Проблем Правобережжя" (арк. 37-39). Перспективний план розвитку народного господарства СРСР у цілому, і по Україні зокрема, накреслив роботи з розвитку Правобережжя лише схематично, переважно по використанню корисних копалин регіону. Думка про потребу всебічного вивчення господарства Правобережжя як окремого регіону виникла в академічних колах перед тим, але не всіма сприймалася схвально. Наприкінці 1929 р., враховуючи недосконалість перспективного плану та пропозиції ВУАН щодо шляхів розвитку народного господарства Правобережжя, керівні та планові органи УСРР поставили це питання як першочергове. Підготовлена УКОПС нарада академічних та господарських установ проводилася з метою визначення й розподілу конкретних робіт з розв'язання основної проблеми Правобережжя - знайти енергетичні ресурси, на базі яких можна було б перетворити його із суто аграрного на аграрно-індустріальний регіон. УКОПС та Комісії ВУАН для виучування народного господарства України було доручено провести наукову розробку таких питань: шляхи використання енергії річок, бурого вугілля, надлишку робочої сили; реконструкція і взаємодія сільського господарства та сільськогосподарської промисловості; розвиток оброблювальної і видобувної промисловості, транспорту; соціально-культурне будівництво; економічне районування і розвиток народного господарства Правобережжя (арк. 8, 37-39).

Результатом певних напрямків дослідження Правобережжя стали, зокрема, монографії члена президії УКОПС, голови її цукрової секції та секції шовківництва проф. Є. Д. Сташевського, що зберігаються в його особовому фонді № 4711 - "История докапиталистической ренты на Правобережной Украине", що була опублікована в 1968 р. (оп. 1, спр. 1-25), та "Эволюция феодальной ренты и хозяйство крупного феодала на Волынском Полесье в XVIII в." (оп. 1, спр. 30), на жаль, так і невидрукованої, що є складовою та логічним продовженням першої праці.

Вивченню напрямків діяльності ВУАН з дослідження продуктивних сил України сприяють і наукові праці голови Комісії для виучування природних багатств України акад. П. А. Тутковського "Згаслі вулкани України" (ф. 166, оп. 2, спр. 451), професора М. І. Безбородька "Графіто-каоліново-залізні родовища на Поділлі і його околицях в генетичному огляді", "Українська кристалева смуга з боку її радіоактивності" (ф. 166, оп. 2, спр. 1212), голови УКОПС акад. Л. М. Яснопольського "Нагромадження капіталу в металевій промисловості", "Природні ресурси України й загальні перспективи розвитку її

виробничих сил" (ф. 337, оп. 1, спр. 4106, 6739). В останній із названих праць сконцентровано погляди її автора щодо дослідження й використання продуктивних сил країни, які стали основоположними в діяльності УКОПС: "природные и человеческие ресурсы страны - эта та основа, от которой зависит все ее экономическое, социальное и культурное развитие... Изучение производительных сил должно быть по существу разбито на две части: 1. изучение данных природою ресурсов - изучение по преимуществу естественно научное, 2. изучение их использования для удовлетворения человеческих потребностей - изучение по преимуществу технико-экономическое. Эти два вида изучения на практике связаны между собою и постоянно и неразрывно переплетаются... Охрана природных богатств - ее материи и производительных сил - ее энергии от разрушительных сил как природы, так и человека, неизбежно должны дополнять как работу изучения производительных сил, так и работу их использования и составления планов использования их в будущем"¹⁴.

Таким чином, виявлені у фондах ЦДАВО України документи суттєво доповнюють джерельну базу з історії створення та наукової діяльності установ ВУАН, що займалися дослідженням продуктивних сил України в 1919-1930 рр.

¹ Збірник праць Комісії для вироблення законопроекту про заснування Української Академії наук у Києві. - К., 1919. - С.14-18, 31-38, 42-49, 54-87, XVI-XXIX.

² Історія Академії наук України. 1918-1923: Документи і матеріали. - К., 1993. - С.168-169, 181-183; Статут і Штати Української Академії Наук у Києві. - К., 1919. - С. 4-5.

³ ЦДАВО України, ф. 166, оп. 4, спр. 244, арк. 325.

⁴ ІР НБУВ, ф. 1, спр. 26366, арк.1-1 зв.; ф. X, спр. 13072-13273, арк. 186.

⁵ Перший піврік існування Української Академії наук у Києві та начерк її праці до кінця 1919 року. - К., 1919. - С. 91.

⁶ ІР НБУВ, ф. 1, спр. 26141, арк.1-1 зв.; Історія Національної Академії наук України. 1929-1933: Документи і матеріали. - К., 1998. - С. 503.

⁷ ЦДАВО України, ф. 166, оп. 4, спр. 244, арк. 93 зв.

⁸ Перший піврік існування Української академії наук у Києві та начерк її праці до кінця 1919 року. - С. XXIX-XXXVI, LXXXVI-XC.

⁹ Максимович Н. И. Гидрологический и гидрографический очерк Киевской губернии. - К., 1920. - 32 с.; його ж. Гидрология рек Киевской губернии. - К., 1920. - 50 с.

¹⁰ Історія Академії наук України. 1918-1923. - С. 308, 343, 406-407.

¹¹ ІР НБУВ, ф. 1, спр. 26304, арк. 1.

¹² Там само, ф. X, спр. 13072-13273, арк. 186.

¹³ Там само, спр. 13662-13684, арк. 24-32.

¹⁴ ЦДАВО України, ф. 337, оп. 1, спр. 6739, арк. 2-4.